

zatosan megy végbe. E folyamat kései időszakára esnek a felső-kiskunsági települések első okleveles előfordulásai.

A XVI–XVII. század két legfontosabb, az itt élők életét leginkább befolyásoló történése a török berendezkedése, a hódoltsági viszonyok kialakulása, illetve a kálvini reformáció kizárólagos elterjedése. A török megszállásnak talán egyetlen pozitívuma volt vidékünkön, hogy a hódító a maga vallásával szemben egyenlő megvetéssel illette a kereszténységet, illetve annak új irányait is, de mert lényegében toleráns volt, ezzel könnyítette a reformáció terjedését a hódoltságban. Így szabadon terjedhetett az anyanyelvű vallásos írásbeliség, erősödhetek a protestáns iskolák, s velük a világi írásbeliség, irodalom is mind inkább meghonosodott a Felső-Kiskunságban falvaiban.

A XVIII. század a (viszonylagos) béke, az anyagi és szellemi gyarapodás évszázada tájunkon. A redempció, a kunok szabadságának visszaváltása a gazdasági viszonyokat erősítette, a helyi társadalmat demokratizálta, az erőszakos rekatolizálás pedig – paradox módon, a „teher alatt nő a pálma” igazságát érvényesítve – a fokozott szellemi erőgyűjtésre adott alkalmat eleinknek és követendő példát magunknak.

A század végére az ifjú mezőváros, Kunszentmiklós – nyugatot megjárt papjaival, az iskola tudományos érdeklődéssel is megáldott rektoraival és mind jobban felszerelt könyvtárával, a tanult, és helyben megélhetést is találó világi értelmiségiekkel – természetes központjává lett a Felső-Kiskunságnak. Mind színvonalasabb nevelés-oktatás folyt a térség többi iskolájában is, Kunszentmiklóson pedig még a század vége előtt megalakult az első katolikus iskola.

Ekkorra elérték már a felvilágosodás tanai is a Felső-Kiskunságot. A Pozsonyt, Bécszet látogató világi képzettségű (leginkább debreceni jurátus) ifjak olvasmányjaiban, színházi, társasági élményeiben tükröződik a felvilágosult eszmékből táplálkozó szabadabb, nyitottabb szellemiség. Ezek az ifjak lesznek az új évszázad új eszméinek képviselői, a korai reformkor haladó gondolkodású vezető személyiségei a Felső-Kiskunságban, s az ő fiaik közül kerülnek ki – már a reformkori, anyanyelvű, hazafias szellemű iskolázottságuk, neveltetésük következményeként – a helybeli márciusi ifjak, akik hamarosan nemzetőrként, honvédként vonulnak a csataterekre, s harcolnak, véreznek, elesnek a hazáért és a szabadságért.¹

Balogh Mihály

A Jászkun Kerület közigazgatása, társadalma, életmódja*

A jászok és kunok középkorig visszanyúló autonómiájának folytatásaként a középkori autonómiára épülve, törvényhatóságuk a kunok hazánkba települése után több mint négy évszázaddal jött létre. Formális létezését 1696-tól számíthatjuk, ekkor rendelték el az ország adózó képességének felmérést, összeírását. A jász és kun területeket az összeírás során Eszterházy Pál nádor erélyes fellépésére, aki a jászok és kunok legfőbb bírói tisztét is betöltötte, mint önálló, külön adózó kerületet vették számba.

Elkülönítve írtak össze 12 jászsági falut és a török idők alatt közöttük vezető szerepet szerzett Berényt, továbbá a Tiszán-túli kun területeket és településeket – amit ekkor már Nagykunságnak neveztek – és a Duna–Tisza közti kun területeket, amelyek szintén a török idők alatt nyerték el Kiskunság, kiskunok elnevezésüket. 1696-ban együttes adózó képességük 61,7 nádori porta volt.

Az összeírás nyomán 1696-tól az autonóm igazgatási és bírósági gyakorlatuk kiegészült az elkülönült adóztatás gyakorlatával. Ezáltal megteremtődtek mindazok a közigazgatási feltételek, amelyek a Jászkun Kerület mint politikai egység, önálló törvényhatóság létrejöttéhez szükségesek voltak. Tehát ettől az időponttól, 1696-tól beszélhetünk Jászkun Kerületről, nem külön jászokról és kunokról, hanem immáron jászkunokról.

* Elhangzott 2001. július 3-án Kecskeméten, a XXIX. Honismereti Akadémián (Szerk.)

Az összeírásnak lett egy tragikus következménye is, hiszen a Habsburg udvar, amely pénzügyi problémákkal küszködött, rájött, hogy az értékes Jászkun Kerület földjének eladásából bizonyos mértékig betömheti a kincstár hiányait. Ezért a Jászkun Kerületet és népét, mint fegyverjogon szerzett birtokot 1702-ben I. Lipót király 500 000 Rft-ért eladta a Német Lovagrendnek. A törvénytelen akció következtében az 1279 óta királysággá, szabad jász és kun területek földesúri hatalom alá kerültek s az ott élők jobbágyorsba süllyedtek.

Az eladatás törvénytelen volt, hiszen ezek a területek magyar koronabirtokok voltak. A törvénytelen akció ellen tiltakozott a magyar országgyűlés, tiltakoztak a jászkunok, és tiltakozott főbírójuk a nádor is. Minden tiltakozás hiábavalónak bizonyult, mégis annyit sikerült elérniük, hogy 1715-ben – miután a Német Lovagrend is belátta a bonyolult és nehéz jogi helyzetet, amibe belekeveredett – a tulajdonjogot zálogra változtatták. A másik probléma, amivel szembetalálkozott az új földesúr, hogy a magyar országgyűlés nem volt hajlandó a lovagrend honosítására. Mindezek miatt a nehézségek miatt 1731-ben a lovagrend átadta zálogjogát egy magyar földesúrnak a Pesti Invalidus Háznak.

A jászkunok azonban továbbra sem nyugodtak bele szabadságaik elvesztésébe. Csendes ellenállásukat a helyi előljáróságai is segítették, s már az is ellenállásnak számított, hogy ez az előljáróság úgy működött, mintha önkormányzat lett volna. A beneficiumok kezelési jogát – a királyi kishaszonvételek, a kocsmatartás, a mézárszéktartás jogát például soha nem engedték át a földesúrnak, most már a Pesti Invalidus Háznak, hanem egy összegben megváltották. Az összefogásnak a három kerület, hiszen már kerületről beszélnek, a Jász, a Nagykun, és a Kiskun Kerület közös igazgatási központját Jászberényben, mert számukra igazgatási központnak földesúri rezidencia nem szolgálhatott.

Kiből állott ez a jobbágyorsba süllyesztett népesség? Gondolhatjuk, hogy természetesen jászokból és kunokból. A válasz azonban nem ilyen egyértelmű, hiszen a 150 éves török uralom alatt a lakosság jelentős része kicserélődött. Különösen így volt ez a hadak járta Duna–Tisza közén. Az ott élők elpusztultak vagy elmenekültek. Amikor a veszély elmúltával visszaköltöztek eredeti lakhelyeikre, akkor új betelepülők is érkeztek velük, tehát a népesség jelentősen keveredett. Az eladatás idején Tálasi István néprajzprofesszor felmérése szerint már csak körülbelül 20-25 % tekinthető törzsökös lakosnak, de etnikailag ez a népesség is vegyes volt. Az eloszlás sem egyenletes, a felső-kiskunsági részen Lacházán csak 3 %, míg a délebbi részekben, Halason, mintegy 30 % volt törzsökös lakos. Bizonyos települések teljesen elpusztultak, ilyen volt Dorozsma, Félegyháza és Majsa, a mai Kiskundorozsma, Kiskunfélegyháza és Kiskunmajsa. Ezekbe a falvakba a Jászságból, a Felvidékről és máshonnan érkeztek települők. A Jászság maga is felülreteleződött részben a Felvidékről, részben palócokkal. Talán a Nagy-kunságban maradt a legtöbb törzsökös lakos. A népesség vallási tekintetben sem volt egységes. A hajdani kun területeken inkább református vallásúak, míg a jászok által lakott, illetve többségében jászokkal benépesült kiskunsági falvakban katolikus vallásúak éltek. Az 1770-es évek után Mária Terézia királynő katolizációs politikájának hatására a kunsági területekre is telepítettek, költöztettek katolikusokat, de ez a korábbi domináns vallási jelleget nem változtatta meg. Ott ahol eredetileg reformátusok éltek a Jászkun Kerület fennállásáig református többségű volt a lakosság, ahol katolikusok éltek, ott mindvégig katolikus többségű maradt, bár más vallásúak is betelepültek.

Ebben a mind etnikai, mind vallási tekintetben vegyes népességben, amely az autonómiát már csak hírből vagy hírből sem ismerte, a helyi előljáróságoknak kellett oly módon helyreállítani az öntudatot és hitet, koordinálni a gazdasági erőt, hogy arra majd a redempcióban támaszkodni tudjanak. Hogy ez sikeres volt, azt bizonyítja, hogy a XVIII. század végére a Jászkunság népe ismét egységesen jászkun tudatúnak mondható. Egységes jászkun tudatúvá kovácsolódott. A kovács maga a redempció volt.

A redempció a magyar történelemben addig példa nélküli esemény volt. Olyan esemény, ami korábban nincs a mi történelmünkben, olyan akció, amelyben az itt élő népesség saját erejéből, közös összefogással visszavásárolta földjét és szabadságjogait. Bekövetkezésére 1745-ben került sor.

A redempciót engedélyező oklevelet 1745. május 6-án írta alá Mária Terézia királynő. A kiváltságlevélben mindazokat a területeket, amelyek valamikor jászokhoz és kunokhoz tartoz-

tak ismételten használatukba engedte, jogi lehetőséget teremtett autonómiájuk folytatására, önkormányzatuk gyakorlására.

1745 után, tehát a redempció után a jászkunok jogrendje elsődlegesen a redempciós kiváltságlevélre támaszkodott, továbbá az országgyűlés által kiadott rendtartásra, és a nádori statutumokra, amelyeket 1799-ben József nádor adott számukra. A nádori statutumok ma-gukba foglalták, de legalábbis összhangban voltak mindazokkal a kiváltságokkal, amelyeket a jászok és a kunok a középkor óta elértek. Másrészt a nádori statutumok kodifikálták azokat a jogszokásokat, amelyek 1745-től 1799-ig a jászok és kunok között kialakultak. Tehát mintegy törvénné emelték a redempció utáni szokásjogot. Az új jászkun autonómia ezekre a jogsza-bályokra támaszkodott.

Az önkormányzat koordinálója a közigazgatás volt. A szervezeti keret lényegében már a redempciókor adott volt. Említettem, hogy működtek előljárási testületek, léteztek a tanácsok, élükön a főbíróval. A kerületek élén kapitány állt, aki köré kerületi tisztségviselők szerveződtek. A három kerület testületi irányító szerve volt a generális kongregáció, a három kerület közös közgyűlése, élére a nádor nádori főkapitányt nevezett ki. Közös jász és kun főkapitány már korábban is volt, elsőként 1610–1634-ig. Kecser Ambrus töltötte be a tiszteket.

Az ügyeket azonban nem a főkapitány intézte, hiszen ő a nádor személyét jelentette meg, ezért is hívták palatinális vagy nádori főkapitánynak, hanem a választott alkapitány és a vá-lasztott magisztrátusbeliek.

Kik választottak? Választójoguk azoknak volt, akik a földet megváltották. Azoknak, akik tényleges összeggel hozzájárultak a szabadság és a föld visszaszerzéséhez. Ők voltak a redemptusok. Ők a teljes jogú választó és választható jászkun polgárok, akik pénzükért föld-tulajdont kaptak, és ehhez kapcsolva megkapták mindazokat az előjogokat, amelyek a jászo-ka-t és kunokat megillették mind gazdasági mind politikai téren. Ők választották évenként a települések főbíróit és tanácsait. Később már csak a főbíró, a tanács pedig a megüresedett ze-nádori helyre kooptált maga közé egy redemptust. A redemptusok részben a választással be-folyásolták a tanácsok döntéseit és a helyi közeletet, részben pedig azzal, hogy személyesen részt vettek azokban a döntésekben, amelyek az egész települést érintették, különösen a gaz-dasági jellegűekben, hiszen ők alkották a redemptus közbirtokosságot a szavazati joguk volt a gazdasági döntéseknél.

A XVIII. század második felétől minden településen létrejöttek az ellenőrzés testületi szer-veit, a külső tanácsok, amelyekben egy-két irredemptus is helyet kapott. A tanácsok jelölték és választották a kerületi előljárásiakat, a kerületi kapitányokat s a három kerület közös előljárási-át a magisztrátust. A legfőbb döntéshozó testület, amint már említettem a három kerület kö-zös közgyűlése volt. Ebben a közgyűlésben ülési helyet kapott minden település, és települe-senként egy szavazati jogot. Tagja volt a közgyűlésnek minden kerületi tisztségviselő szemé-lyenként egy szavazati joggal, továbbá a nádori táblabírók, akiket a nádor nevezett ki. Őket éppen azért hívták nádori táblabíróknak, mert a nádortól kapták kinevezésüket, hogy szava-zataikkal ellensúlyozzák a helységeket. Természetesen bizonyos igazgatási és jogszolgáltatási feladatokat is elláttak. A nádori táblabírák személyén keresztül érte el a nádor saját akarata-nak érvényesülését időnként.

A jászkun közigazgatás és önkormányzati rendszer a vármegyék mellett azoktól függetle-nül működött. A három szintű közigazgatási szervezetet a nádor személye kapcsolta az or-szág, illetve a birodalom igazgatási gépezetébe.

A jászkun közigazgatás alapvetően különbözött a vármegyéktől abban, hogy velük ellen-tésen alulról felfelé építkezett. A politikai élet alapja a község volt. Bizonyos mértékben ha-sonlított a szabad királyi városok igazgatásához, sajátosságait az adta, hogy a Jászkun Kerü-letben a politikai jogokat a földtulajdonhoz kapcsolták.

Az önkormányzat működésének függetlenségét erősítette a tulajdonnal való rendelkezés és a gazdálkodás szabadsága. Amikor a redempció bekövetkezett a Jászkun Kerületben a megváltott földek jelentős részét egyéni birtokba és tulajdonba adták. Bizonyos pusztákat azonban nem osztottak fel, osztatlan közös redemptus tulajdonban maradtak. Ilyen volt Pá-ka-pusza, Kecskemét és Félégyháza közelében. Pákát a 25 jászkun település együtt váltott meg, jövedelméből fedezték a kerületi igazgatás költségeit. A helységek igazgatási költségeit pedig a beneficiumok jövedelméből. Ily módon tehát a központi akarattól teljesen függetlenül

tudott az igazgatás működni. Él mifelénk egy szólás, ma is büszkén szokták mondani, hogy *futtya páka*. Lényegében azt fejezi ki, hogy senkinek semmi köze hozzá, mi fizetjük, mi döntünk.

Említettem korábban a redemptusokat és az irredemptusokat, ez két alapvető jász-kun társadalmi réteg, azonban ennél sokkal színesebb a jászkun társadalom. A helyi társadalmi ranglétra élén a redemptusok, a teljes jogú földtulajdonos jász-kun polgárok álltak. Őket követték az irredemptusok. Ők voltak azok, akik bizonyos összeggel hozzájárultak a redemptióhoz, de ez az összeg kevesebb volt annál, mint amivel a redemptusok járultak hozzá, ezért befizetett pénzükért kevesebb földet, és kevesebb jogot kaptak. Például az ingatlanvásárlásoknál az irredemptusok előtt, elővásárlási joguk volt a redemptusoknak. Vagy egy még gyakorlatiasabb példa: a megváltott föld után évente, háromévente – tehát bizonyos időszakonként – újrászításos kertföldeket adtak, krumpliföldeket, káposztaföldeket, kaszálókat, a redemptusok ingyenesen, az irredemptusok csak akkor, ha maradt vagy pedig pénzért bérelhettek. Erre is keletkezett egy szólás-mondás. Azt mondják felénk, hogy *lógatja az orrát, mint akinek nem jutott krumpliföld*. Hát a zsellérek azok az irredemptusok, akik nem tudtak hozzájárulni tényleges összeggel a redemptióhoz, nem kaptak földet, nem kaptak jogokat sem. Helyzetük mégis speciális, ők voltak a Jászkun Kerület *szabad zsellérei*, hiszen a Jászkun Kerületben földesúr nem létezett. Így a zsellérek is személyes szabadsággal rendelkeztek. Jelentős számú nemes is élt a Jászkun Kerületben. Ők többnyire armális nemesek voltak, akik a redemptió alkalmával redemptus birtokot váltottak, s ily módon redemptus nemesek lettek. A birtokos nemesek birtokai a Jászkun Kerület határain kívüli vármegyékben feküdtek, mert a Jászkun Kerületben nemesi birtok nem létezett.

Az említett rétegeken kívül nagyszámú embertömeg érkezett a Jászkun Kerületbe munkavállalási céllal. Ők évekig, akár évtizedekig is éltek és laktak, sőt adóztak is a Jászkun Kerületben, de lakosi joguk nem volt, ezért őket csak kommoransoknak, vagy másképp tartózkodóknak nevezték. Lakosi jog nélkül ugyanis nem vásárolhattak sem tulajdont, sem földet, sem házat. Lakosi jogokat bizonyos érdemekért, bizonyos feltételek megléte esetén, bizonyos díjért a helyi tanácsok adományoztak, és ezt nagyon sokan nem kapták meg. Az egyes társadalmi rétegek határai átjárhatóak voltak. Ez is a szabadsághoz tartozott. Elméletben a zsellér is vásárolhatott annyi földtulajdont, hogy redemptussá váljon. A gyakorlatban azonban az elővételi jogok láncolata akadályozta ezt a belső társadalmi mobilitást. Különösen a XIX. század elejétől, amikortól a jász-kunok már nem szereztek újabb pusztákat, a népesség viszont jelentősen megnövekedett. Tehát még fokozottabban még erőteljesebben ragaszkodtak a meglévő földhöz, ennek következtében a jász-kun társadalom bizonyos mértékig megmerevedett. Míg a redemptió idején a redemptusok többségben voltak a többi társadalmi réteghez viszonyítva és ily módon a jász-kun önkormányzat és szélesfokú demokratizmusra támaszkodhatott, a XIX. századtól fokozatosan kisebbségbe került ez a réteg, és a demokratizmus helyett sokszor csoportérdek érvényesültek. Ebből kétszer is megpróbálták kitörési utat találni, a képviseleti rendszer bevezetésével, 1823-ban és 1843-ban. Egyik alkalommal sem sikerült, hiszen majd csak 1848-ban, az áprilisi törvények után lép életbe a Jászkun Kerületben is a képviseleti rendszer.

A XVIII. század végére az a nagyfokú szabadság, amit a földtulajdonlásban és közjogi téren elértek, már visszahatott a hétköznapi életére, a mindennapok kultúrájára, a magánéletre is. A földtulajdonlás, a szabad földmozgalom, az autonómia, együttesen erős paraszt-polgári öntudatot alakított ki. 1745-ben a Jászkun Kerületben három mezőváros, Halas, Jászberény és Karcag létezett, melyekhez 22 falu és 55 pusztá tartozott. 1801-ben már 7 mezőváros és 18 falu, 1839-ben 18 mezőváros és 7 falu. Ezzel az óriási ütemű városiasodással párhuzamosan zajlott egy ellentétes folyamat is, a tanyásodás, körülbelül hasonló ütemben. A Jászkun-ságban kettős helyszínű, erős családi, a jászságban nagycsaládi, vagy különélő nagycsaládi gazdaságok alakultak ki, ahol a XVIII. század végében már szársa szökkent a paraszt-polgári kultúra. A módos redemptus portákon a célszerű paraszti eszközhasználatról megkülönböztetett luxustárgyak jelennek meg. Életmódjukban elsődlegesen a nagyobb városok polgári életmódját, illetve a középnemesség életmódját követték. Saját kutatásaim inkább ez utóbbit támasztják alá. Mind az építkezésben, mind a tárgyi kultúrában, mind a viseletben inkább ehhez igazodtak, a viseletükben különösen kedvelték a pompát. A rókatorkos, rókaprémmeel díszített, ezüstgombokkal gazdagon megrakott menték, a módos redemptusok végrendeletei-

ben szinte kivétel nélkül előfordulnak. Érdekes ruhadarabok voltak ezek, külön gondoskodtak arról, hogy kié legyen a gomb, kié legyen a mente, több generációs ünnepi viselet volt. De nemcsak a viseletükben kedvelték a pompát, hanem még a temetéseken is. Egy magára valamit is adó redemptus temetése akár 200 forintba is belekerülhetett, ami akkoriban 5 hízott ökör árának felelt meg, tehát igen tekintélyes összeg volt. Hiteles forrásból tudjuk, hogy az egyik redemptus asszonynak a koporsóját háromezer rézfejtű szöggel verték ki, hogy kellőképpen csillogjon. Ugyanígy hangsúlyt fektettek arra, hogy a különböző rétegek, társadalmi helyzetüknek megfelelő öltözetet viseljenek. Tehát a szolgáltatók ne járjanak olyan öltözetben ami csak a redemptusokat illeti meg, illetve a redemptusok és az előjárók különösen a templomban, a népnek példaként is szolgáló megfelelő díszes öltözetben jelenjenek meg.

A redemptus gazda ura volt gazdaságának és ura volt a családjának. Ő döntött a fiai sorsáról. Attól függően, hogy mekkora volt a birtok, a fiúk közül egy, vagy kettő folytatta a gazdálkodást, a többi mesterségre, vagy tanulni adta. Kunszentmiklóson, Félégyházán, Halason, Jászberényben gimnáziumok működtek. Ezekben a gimnáziumokban a környező, sőt távoli településekről is jártak diákok. Ugyanakkor a redemptusok fiait Debrecenbe, Mária-Teréziapoliszba (a mai Szabadkára), vagy Budára küldték tanulni. és világot látni. Másrészt azt is megfigyelhetjük, hogy a gazdák személyes munkavégzése a paraszti életmódhoz kapcsolja a családokat. Bizonyos mértékig tehát részben a nemesekhez, részben – munkavégzésük folytán –, a paraszti rétegekhez kötődnek. Kettős kultúra alakult ki tehát a Jászkunországban.

Az itt élőket talán mégis inkább jellembeli tulajdonságaikról ismerik napjainkig. Tegnap érdekes jelenetnek lehettünk tanúi. Bizonyára emlékeznek a kunszentmiklósi jótorkú, kunviseletet bemutató vendégünkre, aki azt mondta, hogy *a kun ember nem hajol meg legfőljebb az Isten előtt, egyébként csak a kalapját biccenti*. Nagyon találóan fejezte ki a kun, sőt mondhatjuk a jászkun mentalitást, aminek legjellemzőbbje a büszkeség, a macacsság.

A Jászkunországban a vagyon fokmérője a földtulajdon volt. Valódi polgárnak csak a földtulajdonost tekintették. S ez a szemlélet még a XIX. század végén is csak nagyon lassan kezdett változni. 1869-ben a Jászkunország című hetilapban még arról olvashatunk, hogy a redemptus csak akkor nézi a kereskedőt valamire, hogyha rászorul. Egyébként, szemében a kereskedő nem polgár. Polgár csak a földtulajdonos. Ez a szemlélet természetesen visszahatott a kereskedőkre is. Amint egy kevés jövedelemre szert tettek az üzletből, azonnal földet vásároltak és nem az üzlet fejlesztésére fordították a jövedelmet. A kereskedést, a vállalkozást bizonyos másodrendű foglalkozásnak tekintették. Pedig a mesteremberek többsége is az irredemptusok közül került ki: 1848 előtt 63 céh működött a Jászkunországban, minden 92. emberre jutott egy iparúzó. Közöttük a legrangosabbak a szűcsök és a molnárok, főleg a malomtulajdonos molnárok voltak, ámbar ők többnyire redemptusok voltak.

Ilyen szemlélet mellett kiből állott a Jászkun Kerület kereskedői és vállalkozói rétege? Két nagyobb csoportra oszthatjuk őket, az egyik csoport a Délvidék felől betelepülő görögkeleti vallású vegyes népesség volt, akiket a vallásukra való tekintettel egységesen görögöknek neveztek a Jászkunországban. Elsősorban a XVIII. században áramlottak be, a jászkun települések legtöbb üzletét ők birtokolták, vagy bérelték. A vállalkozók másik csoportja, szintén kerületen kívülről érkezett, sőt távolabbi vidékekről, osztrák, bajor származású ez a réteg. A zsidó kereskedők bőrvásárlási céllal jöttek a Jászkunországba. 1850-ben már 671 zsidó kereskedőt írnak össze, a Kiskunországban 26-ot, a Jászságban, a Nagykunországban csak 6-ot. 1848 után bizonyos mértékig változik a helyzet, kiszorulanak a görögök, teljesen kiszorulanak az egyéb idegenek, és a kereskedelem fokozatosan átkerül a zsidó kereskedők kezébe.

1848-ban az áprilisi törvények következtében a jászkun autonómia erősen leszűkült. 1853-ban az Úrbéri Pátens a jászkun föld szabad voltát megkérdőjelezte. Ahhoz, hogy földjeik valóban valódi polgári tulajdonná váljanak, meg kellett fizetni az úrbéri kárpótlást, a földterhmentesítési adónak nevezett adónemet. A jogi nivellálódás, a gazdasági előnyök elvesztése megtépázta a jászkun öntudatot is. Talán éppen ennek ellensúlyozására kezdik az 1850-es évektől jászkun nemzetnek emlegetni magukat. Ez azonban már bizonyos mértékig csak a múlt idők dicsőségére való emlékezés volt. Az 1870-es évek közigazgatási törvényeinek egységesítő előírásaival szemben nem volt ellenállás a Jászkunországban, könnyen beilleszkedtek az új polgári közigazgatásba, hiszen ezt évszázados önkormányzatiságuk elősegítette. Viszont hatalmas vitákat váltottak ki a tervezett megyei rendezés hírei. Ezt azonban minden erőfeszí-

tésük ellenére nem tudták megakadályozni. 1876-ban a 33-as törvény megszüntette a Jászkun Kerületet. A Jász Kerületet és a Nagykun Kerületet Jász-Nagykun-Szolnok megyébe, a Kiskun Kerületet a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyébe, Dorozsmát Csongrád vármegyébe sorolták. Ezzel a jászkun autonómia történelemmé vált.

Összegzésként mégis elmondhatjuk, hogy a Jászkunság népe a rendi társadalomban jól elkülöníthető. Ahogyan Balogh István a hajdúkra mondotta, az a jászkun emberekre is érvényes, *nem nemes, de nem is jobbágy és nem is polgár, hanem mindezeknek a társadalmi kategóriáknak a vonásait magán hordozó szabad paraszti társadalom*. Életmódjának alapja a paraszti munka volt. Igazgatásában polgár. Jogilag kollektív nemes, öntudatában jászkun.

Bánkiné Molnár Erzsébet

A kolozsvári Szent Mihály templom gótikus ajtókopogatójának sorsa

Habent sua fata libelli, azaz a könyveknek megvan a maguk sorsa, tartja a latin közmondás. A mondatnak természetesen átfogóbb, szélesebb körben alkalmazható értelme van, mint ahogyan az élet be is bizonyította, hogy ez a szólásmondás nem csak a könyvekre találó és igaz.

1913-ban tiszteletre méltó férfiak egy csoportja a reformkor odaadó, a haza és a nemzet iránt elkötelezett lelkületét visszaidéző felajánlást tett. Dr. Herzfelder Gábor, a gondolat felvetője, gróf Andrássy Gyula, aki első elnöke lett és Radisics Jenő, a társaság lelkes szervezője több lelkes műértő közreműködésével megalapította a *Múzeumbarátok Egyesületét*. Céljuk olyan kiváló minőségű műtárgyak vásárlása volt, melyeket örök letétül elhelyezhettek az állam akkori három nagy múzeumában: a Magyar Nemzeti Múzeumban, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumban és az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban. Az első világháború után ez az egyesület is tönkrement, mint minden olyan jogi személy, amely vagyont hadikölcsönbe fedtette. Nemes tevékenységük azonban nem szűnt meg véglegesen, 1927-ben sikerült újjáalakítaniuk a társaságot. A korábbi egyesület jogutódjaként *Művészeti Múzeumok Barátainak Egyesülete* néven folytatták elődeik tevékenységét.

Fennállásuk húszéves évfordulójának – 1913–1933 – megünneplésére kiállítás szervezését határozták el. Elképzeléseiknek megfelelően létrejött a kiállítás, melynek a *Húsz év szerzeményei* címet adták. Itt mutatták be mindazokat a műalkotásokat, műtárgyakat, melyek áldozatkészségük révén kerülhettek az állami múzeumokba.

A sok értékes festmény (Szinyei Merse Pál: Lilaruhás hölgy; Mányoki Ádám: Önarckép; Dorfmeister István: A Szentlélek eljövetele; Franz Anton Maulbertsch: A Szentháromság; Ferenczy Károly: A hegyi beszéd; Benczúr Gyula: A művész nővéreinek képmása) és művészi ötvöstárgy között egy ezekhez képest jelentéktelennek tűnő kovácsoltvas tárgyat is bemutatnak: a kolozsvári Szent Mihály templom egykori sekrestyeajtájának 1534-ben készült kopogatóját.

A sekrestye szentélybe nyíló ajtaja kőből faragott és igazi mester kezére utaló keretének Joannes Clyn (Klein) kolozsvári plébános volt a mecénása. Ebben az 1528-ban készült csodálatos ajtókeretben nem a mai, egyszerű vasajtó volt. Stílusban, modorban a kerethez találó díszítéssel cifrázott egykori vasalt ajtaján kopogató díszlett. Olyan kovácsoltvas munkát kell elképzelnünk, melynek háromágú rozettájából stilizált oroszlánfejes tartó emelkedett ki, s erről pedig levélindás, egymásba fonódó kopogatógyűrű csüngött alá. Ez a kedves kis vasmunka is azt bizonyította, mennyire időtálló lehetett Erdélyben a gótika és a vasművek ornamentikájának növényi alapja.

Ezt a régi vasajtót szerelték le a hozzá tartozó kopogatóval együtt 1930-ban vagy 1931-ben ismeretlen kezek. A korabeli intézkedés okával, céljával ma sem vagyunk tisztában. A vasajtó további sorsát – legalábbis mostanáig – teljes homály borítja, de a kopogatóról vannak további ismereteink.